

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

САВЕНКО ІРИНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 82. – 312. 6.09

**ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ
БІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ-ПОШУКУ**

10.01.06 – теорія літератури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української літератури Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України (м. Луганськ).

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Галич Олександр Андрійович,
Луганський національний педагогічний
університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри української літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
Гнатюк Михайло Іванович,
професор кафедри теорії літератури
та порівняльного літературознавства,
Львівський національний університет
імені Івана Франка (м. Львів);

кандидат філологічних наук,
Біловус Леся Іванівна,
доцент кафедри теорії літератури
та порівняльного літературознавства,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль).

Провідна установа: Кіровоградський національний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, кафедра української
літератури та журналістики, Міністерство освіти і науки
України, м. Кіровоград.

Захист відбудеться “11” жовтня 2006 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої
ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті
імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул.
М.Кривоноса, 2).

Автореферат розіслано “   ” вересня 2006 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

В.Л. Гижий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Документально-біографічна проза, як органічна складова сучасної документалістики, на новітньому етапі виявляє себе в специфічних жанрових варіаціях і знаходить різноманітне стильове виявлення. Документально-біографічні жанри актуалізують увагу на раніше замовчуваних або ідеологічно-спотворених літературних явищах, переосмислюють роль відомих особистостей в історії людства, будують оригінальні наукові гіпотези тощо. Внаслідок цього з'являються численні „відгалуження”, що являють собою варіанти розуміння історії очима сучасного митця.

Аналіз літературно-мистецького контексту документально-біографічної прози межі століть свідчить, що вона в останній третині ХХ – початку ХХІ ст. оновила вже відомі жанрові форми (біографія-есе, біографічна новела, роман-есе, мемуарний роман, роман-дослідження тощо) і збагатилася численними жанровими різновидами та міжжанровими гібридними модифікаціями (псевдобіографія, біографія-самосвідомство, роман-факт, роман-мозаїка, роман-пошук, роман-монтаж, біографічний пунктирний роман, повість-документ, пошукові мемуари, біографічний інтелектуальний бестселер тощо).

Означені процеси свідчать про те, що сучасна документально-біографічна проза має надзвичайно рухомі межі жанрів і вільну специфіку в стильовому оформленні. Особливо це стосується нового тлумачення й трансформації традиційних жанрових форм. Роман, який має величезні потенційні можливості у відображенні складних стосунків людини із розмаїтим соціально-культурним оточенням, опинився саме на такому „роздоріжжі”. Останнім часом у літературознавстві все частіше з'являються думки про те, що роман – надзвичайно вільна літературна форма, яка була активно сприйнята документалістикою, тому що має у своєму потенціалі здатність до численної кількості видозмін у своїй родо-жанровій формі.

Новітній біографічний роман – поле для різноманітних жанрових експериментів і стильових шукань. Серед величезної кількості жанрових різновидів і наджанрових модифікацій документально-біографічної прози особливе місце, на нашу думку, займає біографічний роман-пошук, специфіка якого у своїй основі має особливе відношення біографа до документального матеріалу, який використовує дослідник. Втілення маловідомих фактичних відомостей і документів у форму біографічного пошуку дало новий жанровий інваріант, особливість якого обумовлена своєрідністю авторської дослідницько-пошукової оцінки документального матеріалу й сучасними тенденціями в освітленні внутрішнього світу особистості.

У новітніх теоретико-критичних літературознавчих дослідженнях біографічний роман-пошук постає складним різновидом біографічної прози, вагомою складовою функціональної системи жанрових утворень документалістики, несе на собі важливе стильове навантаження й органічно входить до жанрово-стильової парадигми сучасної документалістики.

Проте досі біографічний роман-пошук не отримав належного поцінування теоретиків літератури. У теоретичних та методологічних працях наявні лише побіжні згадування про роман-пошук, які мають різне термінологічне й семантико-стилістичне наповнення. Наприклад, „книга фактів”, „наукове вчене дослідження”, „літературознавчий пошук слідами героя”, „науковий пошук”, „книжка пошуків”, „біографічний роман-пошук”.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена необхідністю подати всебічну характеристику жанрово-стильових особливостей біографічного роману-пошуку, як різновиду документально-біографічної прози, у концептосфері його взаємодії з іншими новотворами документалістики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження відповідає межах сучасного розвитку науки у вищій школі України і входить до кола науково-дослідницьких робіт, над якими працює кафедра української літератури Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка („Актуальні проблеми літературознавства”). Тема дисертації затверджена координаційною радою Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України.

Мета дисертації – встановлення концептуальної жанрової й стильової специфіки біографічного роману-пошуку, його функціонального місця в новітньому документальному дискурсі, а також шляхи вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із особливостями жанрової і стильової приналежності біографічного роману-пошуку.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких важливих **завдань**:

- з'ясувати специфіку методологічних і теоретико-літературознавчих засад, пов'язаних зі станом розробки основних проблем сучасного дискурсу документально-біографічної прози;
- встановити жанрово-стильові модифікації різновидів роману кінця XX – початку XXI ст. в аспекті дискурсу сучасної документалістики;
- виокремити становлення номінацій поняття „біографічний роман-пошук” як вираження жанрової сутності досліджуваного поняття;
- здійснити аналіз особливостей романного мислення, функціональної ролі ретроспекції, авторського коментаря та особливостей хронотопічних зв'язків у встановленні жанрової специфіки біографічного роману-пошуку;
- визначити роль сюжетно-композиційної організації, елементів публіцистики і методів наукового дослідження як вагомого чинника стильової реалізації документально-біографічного матеріалу;
- показати місце біографічного роману-пошуку в жанрово-стильовій парадигмі сучасних новотворів документальної літератури та накреслити подальші шляхи його розвитку.

Об'єктом вивчення в роботі є біографічний роман-пошук як жанровий різновид сучасної

документально-біографічної прози.

Предметом дослідження є жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку.

Матеріалом дослідження слугують твори документально-біографічної прози останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. українських авторів: Л.Бойка „Подвижник духу: документи і факти з життя Бориса Антоненка-Давидовича”, Л.Большакова „Повернення Григорія Вінського”, „Бувальщина про Тараса”, В.Жадька „Грек із душею українця”, Р.Іваничука „Саксаул у пісках”, М.Слабошпицького „Поет із пекла (Тодось Осьмачка)”, І.Стебуна „Історія одного потаємного кохання”, О.Шугая „Іван Багряний, або Через терни Гетсиманського саду”. Світовий контекст представлений такими творами: П.Акройд „Заповіт Оскара Уайльда”, „Лондон: біографія” (Великобританія), Б.Бурсов „Особистість Достоевського” (Росія), Д.Гранін „Вечори з Петром Великим” (Росія), Ю.Дружніков „В’язень Росії. По слідах невідомого Пушкіна” (США), Ю.Лотман „Створення Карамзіна” (Росія), А.Перес-Реверте „Клуб Дюма, або Тінь Ришельє” (Іспанія), Д.Фарнан „Оден і кохання” (Великобританія), М.Чванов „Загадка штурмана Альбанова” (Росія).

Методологічна основа дослідження. Класифікація творів документально-біографічної літератури й зарахування біографічного роману-пошуку до специфічного жанрового утворення сучасної документалістики здійснювались за допомогою методології герменевтики, на основі біографічного методу та принципу єдності змісту й форми, що базуються на ідеях сучасної рецептивної естетики. Методи компаративістики в поєднанні з історико-типологічним підходом до систематизації текстів і явищ дозволили чітко визначити закономірності в зміні й становленні явищ сучасного документального розвитку, допомогли проаналізувати матеріали літературного дискурсу періодичних видань. Для з’ясування основних питань сучасної документальної літератури й стану розробки проблеми застосовано базові підходи новітньої наукової термінології – системний і структурно-функціональний. Загальнонаукові методи добору і систематизації матеріалу стали в нагоді при відборі із широкого загалу текстів потрібних нам зразків, визначення основних завдань, які розв’язувалися під час дослідження. Шляхом методів спостереження і синтезу було перевірено результати роботи.

Теоретична база дослідження. При визначенні жанрово-стильових особливостей біографічного роману-пошуку як жанрового різновиду документально-біографічної прози ми спираємось на теоретичні праці зарубіжних і вітчизняних науковців: М.Бахтіна, М.Гловінського, П.Рікера, Дж.Френка; Н.Бернадської, О.Галича, Р.Гром’яка, Н.Копистянської тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше комплексно проаналізовано й систематизовано жанрові різновиди й модифікації сучасного документально-біографічного роману, здійснено їх класифікацію за основними принципами новітніх досягнень генології жанрів і жанрових систем. Жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку

розглянуто в контексті новітнього літературного поступу романного жанру межі століть і включено до жанрової парадигми сучасної документально-біографічної прози.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки, зроблені в дослідженні, можуть бути використані в лекційних курсах зі вступу до літературознавства, теорії літератури, літературної генерики, під час читання спецкурсів та семінарів з проблем сучасного літературного розвитку, при написанні розділів підручників, довідників, посібників для вищої і середньої школи, а також під час подальшої розробки генологічних та жанрологічних питань документалістики, становленні її термінології.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення на засіданні кафедри української літератури Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Окремі аспекти роботи оприлюднювались у формі доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях: „Документалістика на зламі тисячоліть: проблеми теорії та історії” (Луганськ, 2001); „Документалістика на порозі XXI століття” (Луганськ, 2003; 2005); „Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 2005); „Міжнародна науково-практична конференція „Дні науки – 2005” (видавництва „Наука і освіта” (Україна) і „Руснаучкнига” (Росія); „Актуальні проблеми історії і теорії української літератури” (Львів, 2005); „Semper tigo” (Всеукраїнська наукова конференція молодих учених-філологів, присвячена 150-річчю з дня народження Івана Франка, Львів, 2006); на Шістнадцятій науковій сесії Наукового Товариства ім. Шевченка (Львів, 2005).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 203 сторінки, із них 184 сторінки основного тексту. Список використаних джерел становить 260 позиції на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено ступінь її осмислення в сучасному літературознавстві, з'ясовано мету, основні завдання, об'єкт, предмет, матеріал дослідження, визначено джерельну базу роботи, теоретико-методологічну основу, наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, а також подано інформацію про апробацію роботи та публікацію результатів дослідження.

Розділ I. „Теоретико-методологічні основи дослідження” містить систематизацію теоретичних, методологічних та історико-літературних напрацювань вітчизняних і зарубіжних науковців, які визначили основні етапи розвитку жанрів сучасної документалістики й стали базовим підґрунтям для здійснення дослідження.

Підрозділ 1.1. „Жанрово-стильові різновиди і модифікації роману в аспекті літературознавчого дискурсу документалістики межі століть”. Сучасне документальне письмо

є специфічним утворенням новітнього літературного процесу, для якого проведення дефініцій у визначенні жанру і стилю численних родо-жанрових новотворів постає важливою проблемою.

Романізована біографія виявилася найспроможнішою для втілення усіх новітніх тенденцій, які привніс до письменства сучасний поступ літературного розвитку. Спостереження над формою документально-біографічного роману межі століть засвідчили потужні рефлексивні авторські пошуки назв для втілення жанрово-стильових експериментів у своїх творах, намагання пояснити їх генологічне та жанрологічне значення в такий спосіб і виявити цікавість до найновітніших тенденцій літературного розвитку.

Враховуючи генологічні аспекти вивчення жанру, послуговуючись сучасними напрацюваннями у галузі жанрології (П.Гернаді, М.Гловінський, Г.Даброу, Ц.Тодоров, Е.Фаулер; Н.Бернадська, О.Галич, Н.Копистянська, Н.Тодчук тощо), ми здійснюємо класифікацію новітніх утворень документально-біографічного роману за двома тенденціями: 1) уточнення й деталізації вже відомих номінацій (жанрові модифікації роману), до якої зараховуємо біографічний роман-дослідження, роман в біографічних епізодах, белетризований роман, автобіографічний роман в оповіданнях тощо. В авторських назвах романів цієї групи наявний підрядний зв'язок: прикметник плюс іменник, де іменник є головним словом, а прикметник – залежним. Основним жанровим визначенням виступає „документально-біографічний роман”, а всі інші утворення – його жанрові модифікації; 2) пошуки нових видо-родових і міжжанрових утворень (жанрові різновиди роману). Ця тенденція порушує питання видо-родових синтезів і міжжанрових утворень роману, якими автори намагаються заповнити лакуни на терені документалістики: роман-реконструкція, роман-монтаж, роман-пошук, роман-ретроспекція, роман-мозаїка, роман-есе, роман-репортаж, роман-щоденник, роман-колаж тощо. У назвах цієї групи можна помітити тенденцію до зміни прикметників на іменники-номінанти. Між частинами назви існує не підрядний, а сурядний зв'язок: вони є рівноправними.

Серед жанрових різновидів другої тенденції ми виділяємо декілька тематичних груп. Перша група (роман у листах, епістолярний роман, роман-щоденник, мемуарний роман, роман-сповідь, роман-заповіт, роман-рукопис) тяжіє до мемуаристики, як одного із відгалужень документально-біографічної прози. Друга група (роман-репортаж, роман-суперечка, роман-есе), вказують на використання публіцистичних та есеїстичних структурних складових у своїй системі й характеризується певною часткою домислу, що супроводжує фактичний матеріал. Третя група (роман-монтаж, роман-колаж, роман-мозаїка) свідчать про активну взаємодію з іншими видами мистецтва, зокрема із документальним кінематографом, від якого перейняли монтажні прийоми зображення, що зумовлюють особливості поетики й компонування біографічного матеріалу. Четверта група (роман-пошук, роман у документах, книга фактів, роман-реконструкція, роман-ретроспекція, роман-донос) тяжіють до наукового дослідження біографічного матеріалу.

Біографічний роман-пошук, який знаходиться в центрі уваги нашого дослідження, посідає вагоме місце в концептосфері проведеної нами класифікації сучасного біографічного роману, що дала змогу віднести роман-пошук до жанрових різновидів документального письма. Серед цих тематичних груп, на які ми вважали за доцільне розмежувати жанрові різновиди документально-біографічного роману, біографічний роман-пошук виокремлюється нами в четвертій групі, яка характеризує твори, що застосовують наукові підходи в опрацюванні матеріалу, синкретизують набутки публіцистики, журналістикознавства та біографістики.

Підрозділ 1.2. „Теоретико-літературознавча база дослідження і науково-методологічні засади роботи”. Аналізуючи наукові праці, які пропонують погляд на сучасну документалістику, як на складне родо-жанрове і стильове утворення, що характеризується розгалуженою жанровою системою (І.Андронников, Л.Гінзбург, Р.Карасті, Ж.Неф; І.Акіншина, О.Галич, Р.Гром’як, Н.Ігнатів, М.Ільницький, Б.Мельничук тощо), зазначаємо: оскільки художня біографія на сучасному етапі розуміється як герменевтичне, перцептивно-рецептивне родо-жанрове утворення, то в основу роботи покладено наукові дослідження з методології герменевтики та рецептивної естетики. Процеси ускладнення рецепції навколишнього світу людини відбилися на жанрово-стильовій манері прози другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Рецепція твору читачем виступає основним предметом аналізу методології рецептивної естетики, внаслідок чого робота дослідника-біографа нами трактується як рецепція історії. Новітня рецептивна естетика спирається на філософські та естетичні передумови, які визначають ракурс сприймання і пізнання художнього явища, розкривають його гносеологічну (пізнавальну), онтологічну (буттєву) та аксіологічну (ціннісну) природу.

Методологія літературної герменевтики на сучасному етапі пов’язана з рецептивною естетикою (Г.-Р.Яусс, В.Ізер), яка виходить з того, що твір повністю реалізується лише після розуміння його читачем-реципієнтом. Погоджуючись із твердженнями про те, що біографія є рецептивно-перцептивним утворенням (Г.-Г.Гадамер, Г.Винокур), вважаємо, що методологія літературної герменевтики (Ю.Лотман, П.Рікер, Ф.Шлейєрмахер) допомагає досягнути принципи інтерпретації документальних текстів.

Відштовхуючись від фактичного матеріалу, який є в наявності в біографа, і спираючись на свій власний історичний досвід, автор документального твору подає власну точку зору на певні події, тобто він сприймає історичну особу крізь призму документів і фактів, які потім інтерпретує й класифікує в залежності від своїх світоглядних позицій. Будь-який твір не може бути досягнутий і зрозумілий до кінця без діалектичного взаємозв’язку з тим полем значень і смислів, які він охоплює або включає в себе. У цьому випадку доцільно звернутися до методології феноменологічної герменевтики (П.Рікер), яка має на меті побудувати узагальнюючу концепцію людини ХХ ст., перенести герменевтику в онтологічну площину, тобто теорію розуміння та її

співвідношення з інтерпретацією текстів і послідовним їх осягненням.

Проаналізовані теоретико-методологічні підходи, які склали епістемологію предмету нашого дослідження, дають змогу детально викласти теоретичне значення запропонованої парадигми розвитку жанрів сучасної документально-біографічної літератури, а роман-пошук розглянути в широкому контексті новітнього літературного розвитку.

Розділ II. „Жанрова специфіка біографічного роману-пошуку”. Методологічні проблеми розуміння жанру пов’язані з інтерпретацією змісту на сучасному етапі. Жанр – це певний код, динамічний процес, що відбувається між автором і читачем, який включає в себе особливості жанрово-стилістичної організації твору.

Підрозділ 2.1. „Становлення номінацій „роман-пошук” як вираження жанрової сутності”.

Нами було помічено, що у 70-х рр. ХХ ст. серед широкого загалу творів біографічного спрямування дослідники почали виділяти тенденцію до опрацювання фактичного матеріалу, яка характеризується науково-аналітичним підходом до осмислення біографічної постаті в поєднанні з художнім.

Проаналізована нами семантика назв, які отримували роман-пошук починаючи із 70-х рр. ХХ ст. („науковий пошук”, „літературознавче дослідження”, „пошук слідами героя”, „книга фактів”, „вчене дослідження” тощо), свідчить про науковий підхід до аналізу фактичного матеріалу, пошуковий характер дослідницької роботи біографа в шляхах трансформації документів. Органічне поєднання науковості і художнього підходу в опрацюванні фактичного матеріалу яскраво представлено в романах-пошуках цього хронологічного періоду Б.Бурсова „Особистість Достоевського” (1974) та Ю.Лотмана „Створення Карамзіна” (1987).

На межі ХХ і ХХІ ст. відбуваються кардинальні зміни в усій жанрово-стильовій палітрі новітнього письменства. На основі таких „метаморфоз” і продовжує формуватися новітній біографічний роман-пошук як жанровий різновид документально-біографічної прози. Поступово утверджується назва „роман-пошук”, викристалізуються жанрово-стильові межі його художньої структури. Сучасна документалістика в жанрі біографічного роману-пошуку в нашому дослідженні представлена іменами П.Акройда, Д.Граніна, А.Переса-Реверте, Д.Фарнан; Л.Бойка, Л.Большакова, В.Жадька, Р.Іванчука, М.Слабошпицького, О.Шугая тощо.

Аналіз зазначених творів засвідчив, що в основі авторського визначення жанрового різновиду біографічного роману-пошуку лежить спільна семантика значення, своєрідний семантичний ряд, загальна схема якого може бути представлена у такій формі: документ → пошук → документ → гіпотеза → нова версія вже відомого факту.

Таким чином, семантика слова „пошук” у складі назви „біографічний роман-пошук” свідчить про зв’язок його із науковим дослідженням, публіцистикою, журналістськими

прийомами в аналізі матеріалу. А жанрове визначення „біографічний” відносить до біографічного роману, як до відгалуження біографії.

Підрозділ 2.2. „Роман-пошук у контексті розвитку жанру в літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст.” Послугуючись сучасними тенденціями в концептосфері генології жанрів та жанрових систем (Н.Бернадська, В.Головко, Н.Копистянська, Н.Тодчук), ми характеризуємо особливості біографічного роману-пошуку за трьома чинниками:

1). Жанрозумовлювальні чинники складає концепція людини та її відношення і взаємозв'язки з навколишнім світом. Специфіка романного мислення в біографічному романі-пошуку реалізується через особливе відношення до документального матеріалу, як предмету художнього пізнання фактичної дійсності, і утворює стійкий тип жанрової структури. Формування цілісної концепції, яка об'єднує в собі знання документа, розуміння його, спирається на сукупність знань і умінь біографа, що стає засобом проявлення його майстерності. Авторська позиція, яка зумовлює специфіку відношення до документального матеріалу, є базою для реалізації цього матеріалу через авторське бачення і виступає жанрозумовлювальним чинником при формуванні романного мислення біографічного роману-пошуку.

2). Жанроформівні чинники містяться у принципах сюжетно-композиційної організації та концептуальному хронотопі й зумовлюють завершеність / незавершеність жанрової структури, які визначають жанровий канон. Модифікації романних різновидів виникають на основі специфічного включення фактичного матеріалу до часо-просторових зв'язків і виведення їх на рівень сюжету. Сюжет біографічного роману-пошуку спрямований на пошук подробиць і заповнення „білих плям”, побудування гіпотез, внаслідок чого композиційна будова роману-пошуку характеризується асоціативно-психологічним розгортанням сюжетних подій. Незавершеність хронотопу біографічного роману-пошуку, як жанроформівний чинник, зумовлює часові рамки досліджуваного матеріалу. Маючи незавершений хронотоп, роман-пошук не обов'язково бере до уваги все життя біографічної особистості. Наприклад, Р.Іваничук взяв період діяльності І.Вагилевича після розпаду „Руської Трійці”. Л.Большаков у „Бувальщині про Тараса” досліджує десятирічний період Оренбурзького заслання Т.Шевченка. Цей уривок біографічного часу, який береться до уваги романом-пошуком, і такий підхід до біографії зумовив основні жанроформівні чинники: характер розташування частин сюжету і побудову композиції, що стало наслідком незавершеності романного хронотопу біографічного роману-пошуку.

3). Жанроутворювальні чинники полягають у „типі світорозуміння”. До них дослідники відносять особливості сюжетобудови, компонування художнього матеріалу, своєрідність часово-просторових відношень і оповідної структури, зв'язок з іншими жанрами та видами мистецтва. Вони є специфічно індивідуальними для кожного твору.

Сприйняття часу в контексті певної історичної епохи визначає темпоральну характеристику

біографічного роману-пошуку. Письменник заглиблюється в минуле, як археолог чи геолог, які спочатку знаходять більш пізні пласти, а потім давні. Свідомість людини володіє „часовими початками”, які активізуються при застосуванні паралелізмів, ретроспекції, повторів. Численні повтори поєднують фрагменти композиційної будови „Бувальщини про Тараса” Л.Большакова. Ретроспекцією, алюзіями і заглибленням в історичні суміжні хронотопи наповнений часо-простір „Вечорів з Петром Великим” Д.Граніна і „Клубу Дюма, або Тіні Ришельє” А.Переса-Реверте. Взаємодія із документальним кіно привнесла до роману-пошуку монтажний спосіб організації композиції. Публіцистика дала величезний простір у застосуванні можливостей журналістських жанрів (репортаж, нарис). Мемуаристика зумовила появу ретроспекції.

Наявні тенденції дають змогу включити біографічний роман-пошук, як жанровий різновид документально-біографічної прози, до новочасного теоретичного дискурсу жанрової системи документального письма.

Підрозділ 2.3. „Система часових і просторових елементів хронотопу”. Жанрово-стильова палітра сучасної документалістики залежить від специфіки розуміння часо-просторових зв'язків. Категорія художнього простору і часу біографічного роману-пошуку органічно пов'язана з усіма компонентами твору: в основі її лежить незавершеність романного мислення. Базуючись на асоціативно-смісловому розгортанні сюжету, роман-пошук має фрагментарну композицію, що зумовлює часові зміщення в хронотопі.

Серед особливостей функціонування часу в романі-пошуку є те, що в основі оповіді – ретроспекція, не замкненість життєпису, сегментація часу, які проявляються в нерівномірності описів різних часових відрізків, що мотивується особливостями авторського хронотопу, відбором документів і вибором тих часових відрізків, які стають об'єктами детального опису автора. Підкреслення часо-просторової незамкненості, відкритість руху композиційно-сюжетної організації роману-пошуку призводить до того, що його сюжетно-композиційна конструкція базується на часо-просторових суміщеннях, взаємопов'язаних і взаємообумовлених подіях.

Художній час біографічного роману-пошуку включає в себе декілька хронотопічних систем, між якими існують тісні асоціативно-сміслові зв'язки: 1) автор, який аналізує минуле біографічної постаті за допомогою авторського коментаря й ті документи, які пов'язані з життєвими подіями героя, накладаючи на це минуле більш пізні відрізки часу; 2) документ, який зосереджує на собі процес ретроспекції, що проходить паралельно з процесом пізнання особистості й твориться разом із текстом; 3) біографічна особистість, яка перебирає на себе частину часових зв'язків хронотопу.

Простір і час – важливі категорії для створення концепції історичної людини в біографічному романі-пошуку. Тому поетика творення біографічної постаті залежить від особливостей моделювання часу й простору у творі та авторського бачення концепції національної

історії.

Підрозділі 2.4. „Авторський коментар як засіб вираження дослідницько-пошукової позиції біографа”. Біографічний роман-пошук – змістовна форма, де специфіка відношення автора до документального матеріалу і його реалізація через дослідницьку візію світу виступає фактором формування романного мислення і є одним із жанрозумовлювальних чинників. Тому вирішальний критерій у визначенні загальної жанрово-стильової спрямованості залежить від авторської ідейної позиції, що виражається в специфіці подання образів, композиційних прийомах та сюжетній організації. Авторський коментар є важливою складовою художнього часу, який доповнює хронотопи документа та біографічної особи і виступає своєрідним каркасом твору.

Авторський коментар вільно входить до оповіді, переключаючи його із плану подієвого до ретроспективного. Він утворює особливий хронотопічний прошарок і є складовою художнього часу твору. Включення документа, який текстуально виглядає чужим, відбувається за допомогою авторського коментаря. Д.Фарнан будує коментар на основі власних спогадів про У.Одена. В.О.Шугая авторський коментар відіграє роль порадики та проводиря по широкому загалу документів. У М.Слабошпицького авторський хронотоп у вигляді коментаря постійно знаходиться в житті героя, проте ніколи з ним не зливається і не заступає його. Цитата у В.Жадька не вводиться до тканини оповіді без авторського пояснення. Протокол не є просто констатацією факту у Л.Бойка. Різномірні документи не рвуть різностиллям тканини твору, а сприймаються як гармонійне поєднання широкого мозаїчного панно.

Підрозділі 2.5. „Ретроспекція як засіб організації романного мислення в біографічному романі-пошуку”. Ретроспекція відіграє важливу жанротворчу роль в романі ХХ ст. і викликає безліч його жанрових модифікацій. Ретроспекція виступає важливим складником жанрової системи біографічного роману-пошуку. Вона показує, що особливості функціонування художнього часу мають поліваріантне вираження: автор може керувати плином часу, його структурою, напрямком, швидкістю.

У біографічному романі-пошуку ретроспекція, будучи особливим видом текстового зв'язку, виконує дві функції. 1). За допомогою повторів ретроспекція поновлює раніше відкриті факти і додає нові відомості до них. Будуючи гіпотезу в процесі пошуку, дослідник постійно повертається до попередніх версій, перевіряючи, яка з них вірна. Завдяки повторам-поверненням утворюються своєрідні ретроспективні блоки (списки солдат у Л.Большакова, протоколи у Л.Бойка, газетні цитати у В.Жадька, соціологічні дослідження у П.Акройда, анекдоти в Д.Граніна, листи в І.Стебуна, видіння в Р.Іваничука), які вводять у дію нову інформацію. 2). Коментар до документа, переоцінка документів в інших умовах, враховуючи попередні факти, що розширює образ біографічної постаті. Використовуючи матеріал, який дає епоха (документи доби, літературний спадок, автобіографії, щоденники, листи тощо), автор пошуку домислює шляхи

розвитку біографічної особистості, заповнює, часто гіпотетично, “білі плями”, створює портрети й характеристики, користуючись засобами художньої образності. Наприклад, М.Слабошпицький характеризує Т.Осьмачку за допомогою інших біографічних осіб та їх біографій, спогади яких включені до контекстного оточення Т.Осьмачки.

Специфіка часо-просторових зв'язків хронотопу, вираження авторської позиції через коментар до означуваних подій і фактів, використання ретроспекції, – усе це і складає жанрові особливості біографічного роману-пошуку як різновиду документально-біографічної прози.

Розділ III „Стильові особливості біографічного роману-пошуку”. Стиль залежить від специфіки матеріалу, що використовує письменник, і від тих завдань, які він ставить. Родова і жанрова форми також є носіями і елементами стилю. Стиль біографічного роману-пошуку формується взаємодією й синтезом усіх складових художньої форми під впливом дослідницької ідеї автора, що виражає цільність змістової форми.

Підрозділ 3.1. „Особливості композиційної будови як одного із важливих елементів стильової системи біографічного роману-пошуку”. Стильова єдність роману-пошуку найяскравіше проявляється в композиції, яка обумовлюється специфікою авторської трансформації документального матеріалу. У композиційній структурі біографічного роману-пошуку поєднуються різні елементи й засоби: документ, реконструкція, складна взаємодія хронотопів, монтажний метод поєднання епізодів тощо. Для автора важливо показати, як відбувається подія з життя біографічної особи, а не висновки, до яких призводить життєва колізія.

Композиція для автора в біографічному романі-пошуку стає тим засобом, який допомагає осмислити й оцінити елементи сюжету, органічно поєднати їх, а не просто „штучно” зціпити. Структура композиції передбачає її заповнення, семантичне насичення ознаками художнього простору й часу в тій мірі, в якій сюжетно-композиційний розвиток актуалізується в конкретних фабульно-фрагментарних ситуаціях, що витікають із авторського задуму. Через те специфіка композиційної побудови біографічного роману-пошуку характеризується зміщенням біографічного часу й порушенням послідовності хронотопів (автора, документа, біографічної особи).

Внаслідок особливостей композиційної фрагментарності структури біографічного роману-пошуку, у тексті можуть подаватися різні події, розділені в часі й просторі, різномірні смислові блоки, факти й документи. Проте поєднуються вони за допомогою змістовних компонентів (наприклад, авторський коментар), які складають основу композиції. Композиція роману Л.Большакова „Повернення Григорія Вінського” складається із двох частин, що логічно обумовлені одна одною. Специфіка архітектурної побудови першої частини полягає у введенні поняття „крок”. Цими кроками відбувається пошук подробиць, що пов'язані з біографією героя, за своєрідними етапами. У Ю.Дружнікова і А.Переса-Реверте оповідь будується „обертами”, за спіраллю. У П.Акройда та В.Жадька сюжет, як мозаїка, складається з численних фактів і

підфактів, цитат, посилань на епізоди з життя біографічної особи й обрамлений інтелектуальним коментарем автора.

Композиція біографічного роману-пошуку, як основний стильотворчий чинник, обумовлюється його змістом, характером застосування фактичного матеріалу, розташуванням хронотопів і реалізацією авторської точки зору.

Підрозділ 3.2. „Форми монтажної організації сюжетної структури роману-пошуку”.

Монтажне бачення стало новою естетичною категорією кіномистецтва ХХ ст., яке було запозичене літературою. Монтаж для біографічного роману-пошуку – особливий процес пізнання світу, а монтажний метод мислення є основою для вираження стилю. Кадри-документи сюжетної структури роману-пошуку об’єднуються в різні за обсягом групи, монтажні фрази, які й складають його композицію.

Відповідно до здійсненого аналізу специфіки сюжетної організації біографічного роману-пошуку, ми виділяємо чотири форми монтажної організації композиції, які використовуються для впорядкування текстових взаємовідношень між фрагментами: 1) Формально-описова форма – дозволяє послідовно об’єднувати фрагменти в межах епізоду. При цьому наявний причинно-наслідковий зв’язок між фрагментами (Л.Большаков, Б.Бурсов, В.Жадько, М.Чванов). 2) Паралельний монтаж – декілька сюжетних ліній розгортаються одночасно, але в різних місцях (Л.Бойко, Р.Іваничук, І.Стебун, Д.Фарнан). 3) Асоціативний монтаж – рух у часі й просторі відбувається на основі асоціацій та асоціативного мислення, коли один кадр викликає інший (П.Акройд, Д.Гранін, А.Перес-Реверте). 4) Контрастний монтаж – базується на різкому переході від одного зображення до іншого (Ю.Лотман, М.Слабошпицький, О.Шугай).

За допомогою монтажу композиція роману-пошуку будується досить ритмічно: час може уповільнюватися або пришвидшуватися згідно авторського задуму. Через монтаж виражаються особливості конфліктів у композиції, специфіка подання образів, ритм, авторський коментар.

Підрозділ 3.3. „Документ – базовий елемент наукового дослідження біографічного матеріалу в романі-пошуку”. Документ є головним стильотворчим атрибутом сучасної документалістики, який суттєво впливає на її жанрову природу й стає своєрідною ознакою стилю. Документ в романі-пошуку є головним фактором, що впливає на композиційно-стильове розташування елементів сюжету, який ґрунтується на реальних документах і фактах з життя біографічної особи. Документ виступає як перехід до наступного етапу або життєвої колізії біографічної особи: він спрямовує науковий пошук у певному напрямку й часі. Від цього залежать часо-просторові хронотопічні зв’язки сюжету. Документ творить хронотоп, який є підґрунтям сюжету: він може уповільнити час, або його пришвидшити.

Активне використання достовірної інформації, яка міститься в документі – необхідність і вимога сучасної дійсності. Для роману-пошуку документ є тією науковою базою, на якій

дослідник здійснює свій пошук, виводить гіпотези, робить висновки. Документ стає основою для побудови сюжетно-композиційної схеми роману, спрямовує шляхи трансформації фактичного матеріалу біографом, зумовлює серйозне відношення до витворення концепції біографічної особистості.

Підрозділ 3.4. „Елементи публіцистики у стильовій парадигмі біографічного роману-пошуку”. Збагачення публіцистичними елементами стильової палітри біографічного роману-пошуку найбільше проявляється у використанні окремих елементів публіцистичних жанрів та особливого відношення до факту як основного компонента оповідної структури, що формується автором. Те, якими шляхами подається біографічна інформація, впливає на стильові ознаки роману. Використовуючи функціональні можливості інших жанрів публіцистики, особливо таких, як нарис і репортаж, роман-пошук розширює межі зображально-виражальних засобів, за допомогою яких дослідник подає фактичний матеріал.

Особливої уваги як для публіцистики, так і для біографічного роману-пошуку у світлі своєрідного відношення до факту, потребує цитата, як важливий функціональний елемент, що несе на собі певне стильове навантаження. Широке використання цитат спричинено специфікою структури композиційної організації роману-пошуку. Вона виступає засобом актуалізації зв'язків фрагментів-документів з іншими уривками монтажної композиції на рівні структури й змісту, внаслідок чого композиція роману-пошуку постає як велике текстове утворення, побудоване на основі функціонального поєднання документів-фрагментів в єдину систему.

У **висновках** узагальнено результати дослідження. Остання третина ХХ ст. ознаменувалася стрімким злетом документального письма, інтерес до якого не спадає й понині. Сучасна біографія, включена до парадигми документалістики, активно використовує готові жанрові форми роману, збагачуючи їх родо-жанрове наповнення. На основі таких „метаморфоз” постали його численні жанрові модифікації та різновиди.

Біографічний роман-пошук виконує важливу функціональну роль у жанрово-стильовій парадигмі документально-біографічної прози. Цей жанровий новотвір сучасної документалістики, з його тяжінням до наукового характеру осмислення біографічного матеріалу, сформувався на стику літературознавчої науки та наукового дослідження й використовує можливості мемуарів та публіцистики.

Жанрово-стильова парадигма біографічного роману-пошуку є широким полем для художнього експерименту. Відмова від традиційного сюжетно-подієвого розгортання подій і звернення до асоціативно-сміслових зв'язків між частинами сюжету надала роману-пошуку можливість активно сприймати творчу переробку документального матеріалу дослідником, використовувати різноманітні оригінальні авторські новації, що проявляються в особливостях компонування матеріалу. Пропонуючи нетрадиційні версії відомих біографічних фактів, роман-

пошук, проте, у своїй основі спирається на документ, який спрямовує шляхи трансформації автором наявного фактичного матеріалу й зумовлює композиційну побудову твору.

Художній простір біографічного роману-пошуку позначений специфічними відношеннями між трьома основними своїми складовими: авторський хронотоп, часо-простір документа й біографічний час особистості. Між ними існують нерозривні і взаємозалежні зв'язки. Авторський підхід, що проявляється у вигляді коментаря, визначає шляхи трансформації фактичного матеріалу. Документ несе на собі сюжетно-композиційне навантаження. Біографічна постать зумовлює пошук авторського хронотопу відповідно до своїх світоглядних об'єктивних і суб'єктивних позицій.

Аналіз жанрово-стильової парадигми біографічного роману-пошуку доводить, що цей різновид документалістики міцніше утверджує свої позиції в її структурі, органічно включаючись до сучасного літературного руху.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Жанрова специфіка словника Л.Большакова „Тарас Шевченко і його оточення періоду Оренбурзького заслання” // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – 2001. – № 8 (40). – С. 91 – 96.

2. Постать автора в біографічних творах Л.Большакова // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – 2002. – №3 (47). – С. 42 – 47.

3. Людина та епоха у творах М.Юрсенар // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – 2002. – №12 (56). – С. 29 – 34.

4. Співвідношення реального, соціально-історичного і міфологічного часопросторів в історико-біографічних творах Р.Іваничука // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – 2004. – №7 (75). – С. 209 – 217.

5. Структурні особливості парадигми хронотопу біографічного роману-пошуку // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – 2006. – № 1 (96). – С. 175 – 184.

6. Роль документа в структурі сюжетотворення біографічного роману-пошуку // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Збірник праць та доповідей Всеукраїнської наукової конференції. 12 – 13 травня 2005 року. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 224 – 226.

7. Монтаж як основний засіб організації композиційної будови біографічного роману-пошуку // Наукові записки. – Випуск 61. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2004. – С. 250 – 253.

8. Біографічний роман-пошук як новий різновид сучасної української документалістики // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Дні науки” 15 – 27 квітня. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – Т. 44. – Філологічні науки. – С. 14 – 15.
9. Л.Н.Большаков – науковець, письменник-документаліст // Документалістика на зламі тисячоліть: проблеми теорії та історії: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Луганськ: Знання, 2001. – С.51 – 57.
10. Складність авторської позиції в біографічних творах Василя Шевчука // Документалістика на порозі ХХІ століття. – Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 18 – 19 вересня 2003 р. – Луганськ: Знання, 2003. – С. 165 – 177.
11. Біографічний роман-пошук і концепція „нового роману” // Документалістика на порозі ХХІ століття: проблеми теорії та історії: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 21 жовтня 2005 р. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – С. 37 – 43.
12. Біографічний роман-пошук у літературі останніх десятиліть // Филологические исследования: Сборник научных работ / Донецкий национальный университет. – Выпуск 4. – Донецк, 2002. – С.184-191.
13. Функції цитати як одного із засобів організації художнього простору тексту (на прикладі твору Л.Н.Большакова „Повернення Григорія Вінського”) // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 7. – Донецьк: Східний видавничий дім. – 2005. – С. 214 – 224.
14. Авторський коментар як засіб вираження позиції дослідника в біографічному романі-пошуку // Слобожанщина: Літературний вимір: Збірник наукових праць. – Випуск IV. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – С. 250 – 255.

Анотації

Савенко І.Л. Жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури

У дисертації досліджено жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку як жанрового різновиду документально-біографічної прози останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. Проаналізовано численні жанрові різновиди й модифікації біографічного роману, які складають вагомую частину жанрово-стильового поля сучасного документального письма.

Біографічний роман-пошук, що постав на стику художньої літератури, біографії, науки й публіцистики, являє собою оригінальний синтез жанрових і стильових тенденцій сучасного письменства. У жанровому відношенні біографічний роман-пошук несе в собі риси художнього біографічного роману з його незавершеним хронотопом, наукового дослідження і публіцистичних елементів, які тією чи іншою мірою відображають особливості сприймання автором життєвого

шляху (або, найчастіше, його уривку) біографічної особи й виражаються у своєрідних часо-просторових зв'язках. Сильовою основою роману-пошуку виступає орієнтація на документ, дослідження якого є головною складовою художньої оповіді.

Ключові слова: документально-біографічна література, біографічний роман, біографічний роман-пошук, жанрові різновиди і модифікації, жанрово-стильові особливості.

Савенко И.Л. Жанрово-стилистические особенности биографического романа-поиска. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности – 10.01.06 – теория литературы.

В диссертации исследуются жанрово-стилистические особенности биографического романа-поиска как жанровой разновидности документально-биографической прозы последней трети – начала XXI ст.

Современная документальная литература – специфическое и самостоятельное образование новейшего литературного процесса, для которой проблема проведения родо-жанровых дефиниций является чрезвычайно важной. Художественная биография, как одно из ответвлений документального письма, все чаще обращается к уже готовым жанровым формам, в частности к роману, который в своей основе имеет все возможности для воплощения новейших жанровых тенденций.

Диссертанткой были проанализованы многочисленные разновидности и жанровые модификации биографического романа конца XX – начала XXI ст., которые составляют обширную часть жанрово-стилистического поля современной документальной литературы и в концептосфере которой биографический роман-поиск занимает важное место. Биографический роман-поиск, который сформировался на стыке художественной литературы, науки и публицистики, представляет собой оригинальный синтез жанровых и стилистических тенденций современной литературы и других видов искусств. Документальное кино привнесло в биографический роман-поиск монтажный способ организации композиции. Публицистика дала крупнейший простор в привлечении возможностей журналистских жанров (очерк, комментарий, репортаж, расследование), использовании цитат и документов. Мемуаристика обусловила появление ретроспекции при подаче событий.

Жанрово-стилистическая парадигма биографического романа-поиска является широким полем для художественного эксперимента. Отказ от традиционного сюжетно-событийного развертывания событий и обращение к ассоциативно-смысловым связям между частями сюжета предоставило роману-поиску возможность активно воспринимать творческую переработку документального материала исследователем, использовать разнообразные оригинальные

авторские новации, которые проявляются в особенностях компоновки материала.

В жанровом отношении биографический роман-поиск содержит в себе черты художественного биографического романа с его незавершенным хронотопом, научного исследования и публицистических элементов, которые в той или иной степени отображают особенности восприятия автором жизненного пути (или его отрезка) биографической личности и выражаются в своеобразных временно-пространственных связях.

Художественное пространство биографического романа-поиска обозначено сложными отношениями между тремя основными его составляющими: авторский хронотоп, время и пространство документа и биографическое время личности. Между ними существуют неразрывные и взаимозависимые связи. Авторский подход, который проявляется в виде комментария, определяет пути трансформации фактического материала. Документ несет на себе сюжетно-композиционную нагрузку. Биографическая фигура предопределяет поиск авторского хронотопа в соответствии со своими мировоззренческими объективными и субъективными позициями. Такое расположение и соотношение составляющих художественного времени романа-поиска обуславливает полифонию композиционного изображения, которая позволяет охватить широкий круг проблем, связанных с исследованием, отбором и компоновкой документального материала.

Стилистической основой биографического романа-поиска выступает ориентация на документ, исследование которого становится главной составляющей художественного повествования. Поиск фактических подробностей обозначен очерково-публицистическим мышлением и научным подходом в организации материала. Повествовательной основой романа-поиска выступает особенная организация фактов, которая представляет систему авторских целей и подчиняется ей. Авторский комментарий, пронзая сюжетную структуру романа-поиска, служит его стилистической доминантой.

Анализ жанрово-стилистической парадигмы биографического романа-поиска доказывает, что эта разновидность документалистики постепенно утверждает свои позиции в ее структуре, органически включаясь в новейшее литературное движение.

Ключевые слова: документально-биографическая литература, биографический роман, биографический роман-поиск, жанровые разновидности и модификации, жанрово-стилистические особенности.

Savenko I.L. Genre-stylistic peculiarities of biographic novel-search. – Manuscript.

The thesis for a degree of candidate of philological science on speciality 10.01.06 – theory of literature

The development of genre-stylistic system of the biographic novel-search at the end of the XXth century is explored in the dissertation. Numerous genre varieties and modifications of the biographic novel, which became the important part of genre-stylistic field of modern documentary literature are analysed.

The biographic novel-search, that appeared on joint of artistic literature, biography, science and publicistic, presents by itself the original synthesis of genre and stylistic tendencies of the modern writing. In the genre relation the biographic novel-search carries in itself the features of artistic biographic novel with its uncompleted time and space, scientific research and publicistic elements, which in that or other measure represent the author's perception of vital way of the biographic person and expressed in the original spatial intercourses. The stylistic basis of the biographic novel-search is the orientation on document, researching of which became the main constituent of artistic narration. The search of the actual details was marked by publicistic elements and scientific approach to the documentary material.

Key words: documentary-biographic literature, biographic novel, biographic novel-search, genre varieties and modifications, genre-stylistic features.